

UO‘K 94(575.1)

ROSSIYA IMPERIYASI MUSTAMLAKACHILIK BOSHQARUVI SHAROITIDA FARG‘ONA OBLASTI QAMOQXONALARINING FAOLIYATI

Jumaboyev Iqboljon Burxonullayevich,
Andijon davlat universiteti
O‘zbekiston tarixi kafedrası katta o‘qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20072462>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Rossiya imperiyasining Turkiston general-gubernatorligi hududida amalga oshirgan mustamlakachilik boshqaruvi Farg‘ona oblasti qamoqxonalari misolida tahlil qilingan. Tadqiqotda qamoqxona tizimining shakllanishi, uning huquqiy asoslari, moddiy-texnik holati, mahbuslarni saqlash tartibi, nazoratchilar faoliyati hamda jazoni ijro etish amaliyotidagi o‘ziga xos jihatlar yoritilgan. Shuningdek, qamoqxonalarning nafaqat jazoni ijro etish muassasasi, balki mustamlaka hokimiyatining siyosiy nazorat, bosim va tazyiq vositasi sifatida ham faoliyat ko‘rsatgani ochib berilgan. Muallif Farg‘ona oblasti qamoqxonalari faoliyati orqali Rossiya imperiyasi jazolash apparatining mohiyati, uning mahalliy aʼoli ustidan nazoratni kuchaytirishdagi o‘rni hamda inson huquqlarini cheklash bilan bog‘liq jihatlarini manbalar asosida tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: Farg‘ona oblasti, Turkiston general-gubernatorligi, Rossiya imperiyasi, qamoqxona tizimi, mustamlakachilik siyosati, jazoni ijro etish, siyosiy nazorat, mahbuslar, nazoratchilar, turma.

Аннотация. В данной статье на примере тюрем Ферганской области анализируется колониальная система управления, установленная Российской империей на территории Туркестанского генерал-губернаторства. В исследовании рассматриваются вопросы формирования тюремной системы, ее правовые основы, материально-техническое состояние, порядок содержания заключенных, деятельность надзирателей, а также особенности практики исполнения наказаний. Вместе с тем раскрывается, что тюрьмы выступали не только учреждениями исполнения наказания, но и важным инструментом политического контроля, давления и репрессий со стороны колониальной власти. На основе источников показаны сущность карательного аппарата Российской империи, его роль в усилении контроля над местным населением, а также практики ограничения прав человека в условиях колониального режима.

Ключевые слова: Ферганская область, Туркестанское генерал-губернаторство, Российская империя, тюремная система, колониальная политика, исполнение наказания, политический контроль, заключенные, надзиратели, тюрьма.

Abstract. This article analyzes the colonial system of governance established by the Russian Empire in the territory of the Turkestan Governor-Generalship through the example of the prisons of Fergana oblast. The study examines the formation of the prison system, its legal foundations, material and technical conditions, the regime of prisoner detention, the activities of prison wardens, and the specific features of penal enforcement practices. It also demonstrates that prisons functioned not only as institutions for the execution of punishment, but also as important instruments of political control, pressure, and repression employed by the colonial authorities. Based on historical sources, the article reveals the essence of the punitive apparatus of the Russian

Empire, its role in strengthening control over the local population, and its practices of restricting human rights under the colonial regime.

Keywords: *Fergana oblast, Turkestan Governor-Generalship, Russian Empire, prison system, colonial policy, execution of punishment, political control, prisoners, wardens, prison.*

Kirish. Rossiya imperiyasining Turkiston general-gubernatorligi hududida oʻrnatgan mustamlakachilik boshqaruv tizimi faqat maʼmuriy va sud organlari faoliyatidagina emas, balki jazoni ijro etish muassasalari misolida ham yaqqol koʻzga tashlangan. Qamoqxonalar tizimi podsho hokimiyatining oʻlkadagi siyosiy boshqaruv usuli bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, u mahalliy aholini doimiy nazorat ostida ushlab turish, mustamlakachilik tuzumiga qarshi kayfiyat va harakatlarni jilovlash hamda imperiya hukmronligini mustahkamlashning muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qilgan. Xususan, Qoʻqon xonligi tugatilib, uning oʻrnida Fargʻona oblasti tashkil etilgach, hududda Rossiya imperiyasi manfaatlariga toʻla mos keluvchi yangi nazorat va jazo tizimi shakllantirilgan. Natijada, Fargʻona oblastidagi qamoqxonalar mustamlaka boshqaruvining ajralmas boʻgʻiniga aylanib, aholini qatʼiy kuzatib borish, siyosiy jihatdan xavfli deb topilgan faoliyatlarni cheklash hamda imperiya hokimiyatining mahalliy jamiyat ustidan taʼsirini kuchaytirishga xizmat qilgan.

Adabiyotlar tahlili. 1864-yil 20-noyabrda qabul qilingan “Jazolar toʻgʻrisida”gi nizom asosida Fargʻona oblastida jazolarni ijro etish dastlab anʼanaviy zindonlar hamda maxsus barpo etilgan qamoq binolari orqali amalga oshirilgan. Mazkur muassasalar faoliyatini boshqarishda Turkiston general-gubernatori mahkamasi muhim oʻrin egallagan. Ushbu mahkama toʻrtta asosiy boʻlimdan iborat boʻlib, ularning har biri boshqaruvning alohida yoʻnalishlari uchun masʼul boʻlgan. Xususan, toʻrtinchi boʻlim maxsus boʻlim sifatida faoliyat yuritgan va 1886-yilgacha Turkiston oʻlkasidagi mirshablar hamda qamoqxonalar aynan shu boʻlim nazorati ostida boʻlgan. [1.13]

Turmalar podsho hokimiyati uchun mavjud siyosiy tuzumga qarshi qaratilgan turli ijtimoiy-siyosiy harakatlarni bostirishning muhim vositalaridan biri boʻlgani sababli, ularda saqlanayotgan siyosiy mahbuslar soni tobora ortib borgan. Shu munosabat bilan, mahbuslarni saqlash sharoitlarini huquqiy jihatdan tartibga solishga alohida eʼtibor qaratilgan. Bu boradagi dastlabki meʼyoriy hujjatlardan biri 1900-yil 13-iyulda 230-son bilan eʼlon qilingan “Surgun qilinadiganlar uchun moʻljallanganlarni saqlash boʻyicha vaqtinchalik qoidalar” nomli sirkulyar boʻlib, unda asosan siyosiy sabablarga koʻra surgun qilinayotgan mahbuslarni hibsdan saqlash tartibi bayon etilgan. Shuningdek, 1898-yil 29-fevralda “Guberniya va uyezd qamoqxonalari hamda etap turmalarda siyosiy mahbuslarni saqlash qoidalari” qabul qilingan. Unga koʻra, siyosiy mahbuslar boshqa toifadagi mahbuslardan alohida

saqlanishi, nazoratchilar esa ular joylashtirilgan xonalarga kun yoki tunning istalgan vaqtida kira olishi lozim edi. “Davlatga qarshi jinoyatlar”da ayblangan shaxslarni esa yakka kameralarda saqlash belgilangan. [5.22]

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tarixiy-tahliliy va qiyosiy usullar qo'llanilib, arxiv hujjatlari, normativ-huquqiy manbalar hamda statistik materiallar asosida Farg'ona oblasti qamoqxonalari faoliyati o'rganildi. Shuningdek, tizimli yondashuv orqali jazoni ijro etish muassasalarining mustamlakachilik boshqaruvidagi o'rni va funksional jihatlarini kompleks tahlil qilindi.

Tahlillar va natijalar. Rossiya imperiyasi mustamlakaviy boshqaruv tizimini yanada mustahkamlash maqsadida Turkiston o'lkasida qamoqxonalar tarmog'ini kengaytirishga alohida ahamiyat bergan. Shu yo'nalishdagi chora-tadbirlar natijasida general-gubernator Chernyayev farmoyishiga binoan Farg'ona oblastidagi ilk qamoqxona 1879-yilda Yangi Marg'ilon (keyinchalik Skobelev) shahrida barpo etilgan. Mazkur muassasa Oktyabr to'ntarishiga qadar asosan surgun qilingan shaxslar, amaldagi siyosiy tuzumga muxolif deb topilgan yoki undan norozi bo'lgan kishilarni saqlash joyi sifatida faoliyat yuritgan. Demak, Qo'qon qamoqxonasi faqat jinoyat jazolarini ijro etuvchi myaccasa bo'lib qolmay, balki imperiyaning siyosiy nazoratni amalga oshirish va mahalliy axoli kayfiyatini kuzatib borishga xizmat qiluvchi muhim ma'muriy vositalardan biri sifatida ham namoyon bo'lgan. [2]

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Farg'ona oblastidagi qamoqxona muassasalarining moddiy-texnik ahvoli, ichki tuzilishi hamda mahbuslarni saqlash tartibi podsho Rossiyasining mustamlakachilik boshqaruvi doirasida jazoni ijro etish sohasida olib borgan amaliy siyosatini yaqqol namoyon etadi. 1887-yil 1-mayda tasdiqlangan Davlat kengashi qaroriga asosan, 1889-yil 18-maydan boshlab Turkiston o'lkasi qamoqxonalari nisbatan joriy etilgan qoidalar Farg'ona viloyatiga ham tatbiq qilingan. Mazkur qaror viloyatdagi qamoqxona muassasalarini boshqarish, ularni moliyaviy ta'minlash va faoliyati ustidan nazorat o'rnatish tartibini huquqiy jihatdan mustahkamlab berdi. Unga ko'ra, o'lkada mavjud bo'lgan beshta qamoqxonadan to'rttasi rasman tasdiqlangan bo'lib, ulardan biri Yangi Marg'ilonda, qolganlari esa Qo'qon, Namangan va O'sh shaharlarida joylashgan edi. [3]

Oblastda qamoqxona infratuzilmasi hali to'liq shakllanib ulgurmagani sababli, ma'muriyat ko'p hollarda vaqtinchalik hamda moslashtirilgan binolardan foydalanishga majbur bo'lgan. Jumladan, Andijon uyezdidagi qamoqxona tugatilib, u yerda saqlanayotgan mahbuslar Andijon shahridan sakkiz chaqirim uzoqlikda joylashgan O'sh shahriga ko'chirilgan. Yangi Marg'ilon va Qo'qonda mahbuslar uchun maxsus qamoqxona binolari barpo etilgan bo'lsa, Namanganda ham shunday

bino qurish rejalashtirilgan. O'shda esa yangi bino foydalanishga topshirilgunga qadar mahbuslarni harbiy gauptvaxtada saqlash amaliyoti qo'llanilgan.

Farg'ona oblastidagi barcha qamoqxonalarda mahbuslar soni belgilangan sig'im me'yoridan ancha oshib ketgan. Bunday holat qamoqxona ma'muriyatining mahbuslarni ularning toifasiga qarab alohida joylashtirish imkoniyatini sezilarli darajada cheklagan. Ayniqsa, hududga surgun qilingan hamda katorga jazosiga hukm etilgan shaxslarning ham shu yerda ushlab turilgani qamoqxonalarning haddan tashqari to'lib ketishiga sabab bo'lgan. Farg'ona viloyati qamoqxonalarda kuzatilgan bu vaziyat boshqa viloyatlardagi jazoni ijro etish muassasalari uchun ham xos bo'lib, bunday mahbuslarni jazoni o'tash joylariga o'z vaqtida yuborish imkoniyati mavjud emasligi bilan izohlangan. Natijada, qamoqxonalarda turli toifadagi mahbuslarni aralash holda saqlash amaliyoti kuchaygan va bu holat muassasalardagi ichki tartib hamda xavfsizlikni ta'minlashda tobora jiddiy muammolarni keltirib chiqargan.

Farg'ona oblastidagi qamoqxonalarda ichki tartib va xavfsizlikni ta'minlash masalasi ustuvor ahamiyat kasb etgan. Xususan, nazoratchilar faoliyatini tartibga soluvchi qoidalarga ko'ra, ichki nazoratning uzluksizligini saqlash, mahbuslar harakatini qat'iy tartibga solish hamda qamoqxona hududida o'rnatilgan rejimga so'zsiz rioya ettirish asosiy talablar qatoriga kiritilgan. Shu bois nazoratchilar mahbuslarni doimiy kuzatuv ostida ushlab turishi, kameralarda ortiqcha buyumlar saqlanishiga yo'l qo'yimasligi, shuningdek, mahbuslarning bir kameradan boshqasiga yoki qamoqxonaning turli qismlariga o'zboshimchalik bilan o'tishini cheklashi shart bo'lgan. Bundan tashqari, mahbuslarni sayrga olib chiqish ham faqat cheklangan miqdordagi guruhlar asosida va nazoratchilar kuzatuv ostida amalga oshirilgan.

Qamoqxonalarda mahbuslarning kundalik turmushi ham qat'iy belgilangan kun tartibi asosida tashkil etilgan. Ushbu tartibga muvofiq, uyg'onish, ovqatlanish va tungi dam olish vaqtlari maxsus qo'ng'iroq orqali e'lon qilib borilgan. Mahbuslar ertalab soat 5:30 da uyg'otilgan, soat 11:30 da tushlikka, kechki soat 5:00 da esa ovqatlanishga chaqirilgan. Tungi yotish vaqti yil fasliga qarab belgilanib, bahor va yoz oylarida soat 7:00 da, kuz hamda qish mavsumida esa soat 6:00 da amalga oshirilgan.

Mazkur qoidalar nazoratchilar faoliyati harbiylashtirilgan tusga ega bo'lganini ham ko'rsatadi. Jumladan, ular xizmat vaqtida qurol bilan ta'minlangan bo'lib, undan foydalanishga faqat favqulodda holatlarda, ya'ni mahbusning qochishga urinishida, tartibsizlik yoki isyon yuzaga kelganida, shuningdek, qo'riqlanayotgan shaxsga nisbatan zo'ravonlik xavfi paydo bo'lgan vaziyatlarda ruxsat etilgan. Ayni paytda, qamoqxonalardagi postlar tizimi doimiy kuzatuvni yo'lga qo'yish va zarurat tug'ilganda tezkor yordam chaqirish imkoniyati bilan mustahkamlangan.

1905-yilda Fargʻona oblastidagi qamoq joylarida mahbuslar harakati ham ancha jadal kechgan. 1905-yil 1-yanvar holatiga koʻra, qamoq joylarida 576 nafar erkak va 10 nafar ayol, jami 586 nafar mahbus saqlangan. Yil davomida 2799 nafar erkak va 62 nafar ayol, jami 2861 nafar mahbus kelib tushgan. Shu yil mobaynida 2746 nafar erkak va 50 nafar ayol, jami 2796 nafar mahbus ozod qilingan. 1906 yil 1 yanvar holatiga koʻra, qamoq joylarida 629 nafar erkak mahbus qolgan. Shu yil oxiriga kelib qamoqxonalarda jami 22 nafar ayol va jami 651 nafar erkak mahbus qolgan.

Mazkur koʻrsatkichlardan koʻrinib turibdiki, 1905-yil davomida qamoq muassasalari orqali oʻtgan mahbuslar soni juda yuqori boʻlgan. Bu holat viloyatda jazo-ijro tizimi doimiy harakatda boʻlganini, mahbuslar qabul qilinishi va ozod etilishi jarayonlari uzluksiz kechganini anglatadi. Shu bilan birga, yil oxiriga kelib qamoqda qolgan erkak mahbuslar sonining 576 nafardan 629 nafarga oshgani jazo tizimida mahbuslar toʻplanishi tendensiyasi mavjud boʻlganini koʻrsatadi. Ayol mahbuslar soni mutlaq jihatdan kam boʻlgan boʻlsa-da, ular ham viloyat qamoq tizimida muayyan oʻrin tutgan.

1907-yilda mazkur qamoq joylarida jami 4837 nafar shaxs hibsdan saqlangan. Ularning 861 nafari 1906-yildan qolgan boʻlib, shundan 850 nafari erkaklar va 11 nafari ayollardan iborat edi. Hisobot yili davomida qamoq muassasalariga yana 3976 nafar mahbus kelib tushgan boʻlib, ularning 3915 nafari erkaklar, 61 nafari esa ayollar edi. Shu davr ichida 4043 nafar mahbus qamoq joylaridan chiqib ketgan, jumladan, 3984 nafar erkak va 59 nafar ayol. Natijada, 1908 yil 1 yanvar holatiga koʻra, qamoq joylarida 794 nafar mahbus qolgan boʻlib, ularning 781 nafari erkaklar va 13 nafari ayollardan iborat boʻlgan. [4]

Mahbuslar mehnatidan foydalanish tartibi 1895-yil yanvar oyida qabul qilingan maxsus qonunchilik asosida belgilangan. Unga muvofiq, mahbuslar mehnatini hatto xususiy pudratchilarga tegishli ishlarda ham qoʻllashga ruxsat berilgan. Mazkur huquqiy hujjatda ish kuni yoz faslida 11 soat, qish mavsumida esa 10 soat etib belgilangan. Shu bilan birga, bajarilishi lozim boʻlgan aniq mehnat meʼyorlari ham joriy qilingan. Rossiyaning ichki guberniyalaridagi turmalarning koʻpchiligidan farqli ravishda, Turkistonda qamoqxonalar va hibsxonalar qoshida maxsus qoʻmitalar faoliyat yuritmagan. Bu holat Birinchi jahon urushi boshlanguniga qadar saqlanib qolgan. [5]

Fargʻona oblasti qamoqxonalarida nazoratchilar katta va kichik toifalarga boʻlingan boʻlib, ularning xizmat vazifalari aniq tartib-qoidalar asosida belgilab qoʻyilgan. Katta nazoratchilar qamoqxona boshligʻining eng yaqin va masʼul yordamchilari hisoblanib, ichki tartibni saqlash, kichik nazoratchilar faoliyatini

nazorat qilish hamda ularning xizmat vazifalarini to‘g‘ri va vijdonan bajarishini ta‘minlash uchun javobgar bo‘lgan. Ulardan ma‘muriyat buyruqlariga so‘zsiz itoat etish, belgilangan xizmat kiyimida yurish va o‘z xulq-atvori bilan boshqalarga ibrat ko‘rsatish talab qilingan.

Kichik nazoratchilar esa mahbuslar ustidan bevosita kundalik nazoratni amalga oshirgan. Ular ham xizmat intizomiga qat‘iy rioya etishi, belgilangan forma asosida faoliyat yuritishi hamda mahbuslar bilan munosabatda vazmin va xolis bo‘lishi lozim edi. Amaldagi qoidalarga muvofiq, ularga mahbuslar bilan har qanday g‘arazli yoki norasmiy aloqa o‘rnatish, ulardan buyum yoki topshiriq olish mutlaqo taqiqlangan. Bundan tashqari, kichik nazoratchilar qamoqxona hududida yuz bergan barcha voqealar haqida katta nazoratchilarga zudlik bilan xabar berib borishi shart bo‘lgan. [5] Biroq amaliyotda Farg‘ona oblasti qamoqxonalari faoliyatida nazoratchilarning xizmat intizomi, amaliy nazorat hamda qonuniylik tamoyillari jiddiy ravishda izdan chiqqan edi. Ayniqsa, qamoqxona nazoratchilari tomonidan xizmat vazifalarini vijdonan bajarmaslik, mahbuslarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo‘lish va o‘z vakolat doirasidan chetga chiqish holatlari tashvishli tus olgan. Bu esa qamoqxona tizimidagi muammolar faqat kadrlar yetishmovchiligi yoki tashkiliy kamchiliklar bilangina cheklanmaganini, balki ma‘muriy va axloqiy inqiroz darajasiga yetganini ko‘rsatadi.

Turmalarda mahbuslar ustidan to‘liq nazorat amalda turma boshlig‘i qo‘lida jamlangan edi. U, masalan, mahbusni istalgan muddatga qarindoshlari bilan uchrashish huquqidan mahrum qilishi, uni karserga joylashtirishi yoki boshqa turdagi jazolarni qo‘llashi mumkin bo‘lgan. Asosiy qo‘riqlash vazifasi esa quyi bo‘g‘indagi nazoratchilar zimmasiga yuklatilib, ular turma hayotining deyarli barcha jabhalarida bevosita ishtirok etgan.

1901-yilga oid ma‘lumotlarga ko‘ra, turmalarda eng ko‘p qo‘llanilgan jazo chorasi mahbusni karserga qamash bo‘lgan. Ayrim mahbuslar karserda yetti kun, ba‘zilari esa undan ham uzoqroq muddat saqlangan. Shu bilan birga, karserga tushirilgan shaxslarga qotgan non va suvdan boshqa narsa berilmagan, ayrim hollarda esa ular bir necha kun davomida temir kishanlarda ushlab turilgan. [6]

Xususan, 1905-yilda to‘rt nafar qamoqxona nazoratchisiga nisbatan xizmat vazifalariga sovuqqonlik, beparvolik va mas‘uliyatsizlik bilan yondashgani sababli dastlabki tergov harakatlari olib borilgan. E‘tiborga molik jihati shundaki, ushbu holatlarning barchasida nazoratchilarning o‘z vazifalarini lozim darajada bajarmagani mahbuslarning do‘pposlanishi bilan yakunlangan. Bu esa ularning faoliyatida nafaqat kasbiy sustkashlik, balki mahbuslar taqdiriga nisbatan mutlaqo befarq munosabat ustun bo‘lganini ko‘rsatadi.

1906-yilda vaziyat yanada murakkablashgan. Manbalarda qayd etilishicha, shu yilning o'zida Farg'ona oblastida 12 nafar nazoratchiga nisbatan xizmat majburiyatlarini tegishli darajada bajarmagani uchun jinoiy ta'qib boshlangan. Mazkur ko'rsatkichning o'ziyiq qamoqxona tizimidagi ichki intizom nihoyatda zaif bo'lganini anglatadi. Eng muhimi, bu holatlarda ham mahbuslarga nisbatan jismoniy zo'ravonlik, ya'ni kaltaklash va do'pposlash holatlari kuzatilgan. Demak, mahbuslarga nisbatan kuch ishlatish ayrim xodimlarning shaxsiy xatti-harakati bilan cheklanmagan, balki nazorat amaliyotida muntazam uchrab turadigan xavfli hodisaga aylangan.

1907-yilda ham ahvol ijobiy tomonga o'zgarmagan. Bu davrda nazoratchilarga qarshi qo'zg'atilgan jinoiy ishlar soni 14 taga yetgan. Ularning to'rttasi "Jazolar to'g'risidagi qonun"ning 452-moddasi asosida ko'rib chiqilgani huquqbuzarliklar aniq huquqiy malakaga ega bo'lgan darajada jiddiy ekanini bildiradi. Mazkur holat qamoqxona nazoratchilari faoliyati ustidan samarali nazorat mexanizmi mavjud bo'lmaganini, mavjud bo'lgan taqdirda ham u huquqbuzarliklarning oldini olishga yetarli darajada qodir emasligini ko'rsatadi. [7]

Umuman olganda, 1905–1907-yillarda qamoqxona nazoratchilariga qarshi qo'zg'atilgan ishlar Farg'ona viloyati jazoni ijro etish muassasalarida xizmat intizomi chuqur inqirozga uchraganini, qonuniylik tamoyili muntazam ravishda buzilganini hamda mahbuslarga nisbatan jismoniy tazyiq keng tarqalganini ko'rsatadi. Rossiya imperiyasining mustamlakachi ma'muriyati sharoitida qamoqxona tizimi nafaqat jazoni ijro etish maskani, balki zo'ravonlik, bosim, tazyiq va inson huquqlarini cheklash amaliyoti hukmron bo'lgan yopiq makonga aylangan.

Farg'ona oblasti turmalari, ayniqsa, 1916-yildagi "Jizzax qo'zg'oloni"dan keyin hukm qilinganlar oqimini ham ko'tara olmagan va jiddiy inqiroz holatiga tushib qolgan. Masalan, Skobelev turmasida 1916-yil iyun oyida 405 nafar, avgust oyida esa 442 nafar mahbus saqlangan bo'lsa, uning me'yoriy sig'imi atigi 150–200 kishi atrofida bo'lgan. Namangan turmasida esa avgust oyiga kelib mahbuslar soni qariyb 300 nafarga yetgan. [8]

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Farg'ona oblastidagi qamoq muassasalari faoliyatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularning bosh vazifasi mahbuslarni saqlash sharoitlarini yaxshilash, jamoat tartibini barqaror ta'minlash yoki jazoni ijro etishning huquqiy va tarbiyaviy tamoyillarini ro'yobga chiqarishdan ko'ra, ko'proq Rossiya imperiyasi mustamlakachilik hokimiyatining siyosiy hamda ma'muriy manfaatlariga xizmat qilgan. Turmalar, eng avvalo, mavjud tuzumga qarshi chiqqan, shubha ostiga olingan yoki hokimiyat uchun xavfli deb topilgan shaxslarni jamiyatdan ajratib qo'yish, ularni ma'naviy va jismoniy jihatdan sindirish, shuningdek, keng omma

orasida qoʻrquv muhitini shakllantirishga qaratilgan muassasalar sifatida faoliyat yuritgan. Shu bois, turma tizimi mustamlaka boshqaruvining jazolovchi apparati tarkibidagi muhim boʻgʻinlardan biri boʻlib, uning faoliyati huquqiy meʼyorlardan koʻra koʻproq siyosiy maqsadlarga boʻysundirilgan edi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Qodirov Q.B Oʻzbekistonda penitensiar muassasalar faoliyati tarixi: Monografiya. – Toshkent: Oʻzbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2023. – 230 bet.
2. OʻzMA, I-75-fond, 4-roʻyxat, 17-yigʻmajild, 12-varaq.
3. Статистический обзор Ферганской области за 1887 г. Новый Маргелан, 1887. –С.75.
4. Сборник циркуляров по Главному тюремному управлению (1879-1910) Ч. 1. 1879-1895. Спб., 1911.–176 стр.
5. Законопроекты по Главному тюремному управлению, рассмотренные Советом Министров и внесенные на рассмотрение законодательных учреждений // Тюремный вестник. 1909. № 3. С. 284-295.
6. OʻzMA, I-270-fond, 1-roʻyxat, 245-ish, 113-varaq.
7. OʻzMA, I-270-fond, 1-roʻyxat, 441-ish, 8-varaq.
8. OʻzMA, I-19-fond, 1-roʻyxat, 20843-ish, 1–37-varaqlar.